

לחלץ את המלחמה - שיקום עזה הוא יוזמה התקפית

מאת תא"ל (מיל') ערן אורטל

מבט מבס"א, מס' 2,280, 16 במאי 2024

תקציר: מלחמות ישראל, לפי תפיסת ביטחון המסורתית, נועדו לסיכול והסרת איומים צבאיים, לא לעיצוב פוליטי של המרחב. מכאן ההתמקדות המוכרת שלנו בממד הצבאי. אלא שמטרת המלחמה בעזה שאפתנית יותר – השמדת משטר חמאס. בהתאמה, מימושה תלוי בממדים נוספים. שיקום זוחל של חלקים מעזה על-בסיס ההישגים הצבאיים עשוי להשיב לידינו את היוזמה האסטרטגית, להעתיק חזרה את הלחץ אל חמאס ולשמש מנוף לחץ להשבת החטופים. זו גם הזדמנות חד-פעמית לעצב פיסית את הרצועה ההרוסה לאור אינטרסים ישראליים. כשנחלץ לבסוף מהפינה האסטרטגית אליה נקלענו, מוטב שנשוב לגישה הישראלית הצנועה למלחמות. נתמקד בהסרה יעילה של האיומים בזמן, ונותיר את עסקי ההנדסה הפוליטית למעצמות.

מלחמת התשה טוטאלית

מאז מלחמת העצמאות לא ידעה מדינת ישראל מלחמה כה ארוכה ומקיפה כמו המלחמה בעזה. מלחמת ההתשה נמשכה אמנם כשנה וחצי, אך לא בהיקף הכוחות וברציפות של המלחמה הנוכחית בעזה ובצפון. מלחמת לבנון הראשונה נמשכה רשמית רק עד ספטמבר 1982.

במקום אחר כיניתי את המלחמה הנוכחית כמלחמה הטוטאלית הראשונה של מדינת ישראל. הטוטאליות אליה כיוונתי אינה מהסוג של מלחמות העולם במאה העשרים. מלחמות אלה היו טוטאליות במונחי הגיוס הכללי, שימוש בכל אמצעי המלחמה לרבות נשק בלתי-קונבנציונלי, ותפיסת האוכלוסייה האזרחית כחלק מהמערכה. המצב בעזה הפוך. קשה להיזכר במלחמה בה צד אחד נלחם תוך הקפדה על העברת אספקה וצרכים הומניטריים לאוכלוסיית האויב. במושג "מלחמה טוטאלית" אני מתכוון לניגוד של מלחמה זו, ומטרותיה, מגישת המלחמה המוגבלת שאפיינה תמיד את מדינת ישראל.

בניגוד לתפיסת הביטחון, שהוגבלה להסרת האיום ולהכרעת הצד השני בממד הצבאי בלבד, במלחמה זו הצבנו כמטרה לא רק את השמדת צבא חמאס, אלא גם את השמדת משטרו.

התקדימים ההיסטוריים, לכאורה, מטעים. במלחמת לבנון הראשונה גירשנו את אש"ף מלבנון וניסינו לייצב שלטון מארוני. אש"ף, כזכור, היה גורם זר בלבנון ושנוא על מרבית האוכלוסייה. המארונים היו פלג מקומי חזק והשליטים ההיסטוריים של לבנון שהוקמה כמדינה עבורים. מבצע סיני נועד אמנם לפגוע ולהפיל את משטר נאצר, אך מדינת ישראל הייתה שותפה זוטרה בלבד לקנוניה האנגלו-צרפתית. כך או כך, שתי הפרשיות הללו רחוקות מהשאפתנות של המלחמה הנוכחית להסרת משטר שכן האוחז בעזה בעוצמה, וממילא הן זכורות ככישלונות חרוצים.

הכישלונות ההיסטוריים מדגישים עד כמה הגיונית הייתה הגישה הישראלית הצנועה למלחמות. תפיסת הביטחון הכירה במגבלות הכוח. ישראל, תהיה מנצחת בשדה הקרב ככל שתהיה, לא יכולה להשפיע בכוח על השנאה והכוונות העוינות בצד השני, לא כל שכן להנדס את הפוליטיקה של אויבינו. מושג ההכרעה בתפיסה שמור היה תמיד לממד הצבאי בלבד. הכרעת האיום הצבאי המיידית נועדה להחזיר את הביטחון ולאפשר למדינת ישראל להימנע ממלחמת התשה ארוכה שבהכרח תשרת את הצד השני.

בדיוק לתורפה זו כיוון חמאס. האסטרטגיה החמאסית הייתה לגרור את ישראל למלחמה התשתית שבסופו של דבר תתיש את צה"ל בכלל ואת כוחות המילואים בפרט, תרוקן את מלאי החימוש ותהפוך על ישראל את הקהילה הבין-לאומית. לחימת כוחות חמאס וגרירת הרגליים במשא ומתן להשבת החטופים, נועדו להבטיח זאת.

תוכנית גמילה

מטרות המלחמה הנוכחית, אם-כן, חורגות מתפיסת הביטחון הישראלית ומההבנה הבריאה שאפיינה אותנו בעבר לגבי מגבלות העוצמה. אלא שבנסיבות שנוצרו באוקטובר 2023 לא הייתה למדינת ישראל אלטרנטיבה גרועה פחות. [במאמר "אסטרטגיה בת-קיימא"](#) ניתחתי את התהליך בו סטינו מהנחות היסוד הנכונות של תפיסת הביטחון הישראלית. הנחות שגויות ובראשן ההנחה לפיה מדינת ישראל הפכה למעצמה אזורית, יצרו תהליך שתמרן את מדינת ישראל לפינה בה אנו תקועים היום. באותו מקום טענתי כי התיאוריה המוטעית לפיה נוכל להשפיע על כוונות האויבים, "להרתיעם", מבלי להידרש ליכולותיהם הקרביות, כלומר להכריעם, היא שאפשרה את בניית צבאות הטרור הנוכחיים. כעת אנו דבקים בשגיאה ההפוכה.

רבות נכתב על הסירוב הישראלי לעסוק בסוגיית "היום שאחרי". בהיעדר אלטרנטיבה אזרחית חמאס לא רק שב לשלוט ולשקם את כוחו בשכונות מהן יוצא צה"ל, הוא גם אינו חש מאוים, ולכן נעדר כל אילוץ של זמן גם בהקשר של עסקה להשבת החטופים.

זו רק חלק מהתמונה. אם "ניצחון מוחלט", משמעו הסרה מוחלטת ונמשכת של האיום הצבאי מעזה, אזי יש להבינה רק בהקשר של תפיסה אסטרטגית ארוכת-טווח. תפיסה זו תכלול לא רק את ממד ההכרעה הצבאית והשמדת השלטון אלא גם את ממד הייצוב של הרצועה, הפסיפיקציה שלה. הישג כזה מחייב את ישראל לדאוג לייצוב הרצועה באמצעות מנגנוני שליטה אזרחיים, ביטחוניים וכלכליים.

חשיבה אסטרטגית בהירה, לא פוליטיזציה של המלחמה, נדרשת בצד הישראלי. דווקא האנלוגיה של מלחמת העולם השנייה, בה נעשה שימוש על מנת לבסס את רעיון "הניצחון המוחלט", מעידה על הנדרש כאן. ללא החזון לדה-רדיקליזציה של גרמניה ויפן והצדדים הכלכליים-אזרחיים המעשיים שנקטו בעלות-הברית, לא הייתה מתאפשרת הקמת גרמניה ויפן כישויות שוחרות שלום.

בניסיון לתקן את הטעות של שלושה עשורים של מבצעי הרתעה ומדיניות הכלה עושה ישראל כעת, כאמור, את הטעות ההפוכה. העמדנו מטרת מלחמה מדינית מובהקת – הסרת שלטון חמאס – אך אנו דבקים בסירוב לקיים כל תכנון מלחמתי שאינו צבאי.

לשגיאה זו שותף גם צה"ל שלא הציג תפיסה אסטרטגית למלחמה למעט תיאוריית "כיסוח הדשא".

עקרונית, איני סבור שמלחמה לשינוי משטר הוא רעיון נכון למדינת ישראל. מעשית, לכאן תמרנו את עצמנו בהניחנו לצבאות הטרור להיבנות בגבולותינו. לכן נכון יהיה לראות במלחמה הנוכחית תהליך גמילה כואב אך חד-פעמי. תהליך הגמילה מעידן הפיוס וההכלה ומבצעי ההרתעה עובר במלחמה טוטאלית שתיגמר רק עם ייצוב עזה. אם לכך התחייבנו, נדרש לראות באילוץ גם הזדמנות.

להיחלץ מהדשדוש במתקפת שיקום

יש לומר את האמת. המלחמה תקועה. הלחץ בכל החזיתות – עסקת חטופים, החזית הבינלאומית, הכלכלית, הצפונית, הפנימית ואפילו מלאי הלחימה – כולו מופנה כלפי ישראל. הפשיטות הצבאיות החוזרות לרצועה וגם המבצע שהתחיל ברפיח, חשובים ככל שיהיו, לא ישיבו לישראל את היוזמה האסטרטגית. גם מדרישות חמאס במשא ומתן ברור לחלוטין שהמלחמה עברה לשלב בו הצדדים מתחרים על הסדר הפוליטי בעזה, אחרי המבצעים הצבאיים הגדולים.

לכן, שיקום עזה צריך להפוך מדרישה חמאסית במשא ומתן, בו מדינת ישראל מוצגת כסרבנית, למנוף אסטרטגי שישב את היוזמה לישראל, ואת הלחץ לחמאס.

בתוך כך יש לחזור ולדון במצב הסיום הרצוי לישראל. החזון האסטרטגי הנוכחי לפיו רצועת עזה תהפוך למרחב "כיסוח דשא" נכון אך אינו מספק. על אף שזה מוקדם וכואב מדי כרגע, עלינו לתפוס את המשבר בעזה כהזדמנות לעיצוב מחודש של הזירה הפלסטינית כולה.

במקום לכבוש שוב ושוב את אותן השכונות ברצועה, על ישראל לנצל את הכיבוש-מחדש כדי ליצור מרחבי שיקום בטוחים. מרחבים אלה יכולים להיות מאובטחים על-ידי פעילות צה"ל סביבם, ומנוהלים על-ידי קואליציה ערבית-אמריקנית-פלסטינית. כל השחקנים שהוזכרו חפצים ביוזמה כזאת ומוכנים לה. ייזום המהלך יאפשר לישראל להשפיע על אופן השיקום של השכונות המאובטחות, כמו רישום האזרחים, מניעת כניסה של פעילי חמאס, דחיקת אונר"א והכלת מערכות חינוך ורווחה חליפיות, הכלת תוכנית דה-רדיקליזציה נרחבת ועוד. מנגנוני תמיכה הומניטריים וכלכליים יהפכו את מרחבי השיקום המפוקחים האלה לאטרקטיביים עבור האוכלוסייה. האיום על יציבות שלטון חמאס ילך ויתבסס ככל שמרחבי השיקום ייוצבו ויתרחבו.

ככל שיתרחב השיקום לשכונות נוספות תוכל ישראל להשתתף בתכנון-מחודש של רצועת עזה כך שצירי התנועה, אזורי התעסוקה והתשתיות האחרות ישתלבו בתפיסה הישראלית של אזור חיץ בין הגבול לבין ריכוזי האוכלוסייה וצרכי ביטחון אחרים. ההרס העצום ברצועה, תוצאה מצערת של מלחמה קשה, מהווה הזדמנות להשפיע על האופן בו היא תיבנה מחדש. ככל שהתכנון הכלכלי של הרצועה יתרחב תוכל ישראל לבנות טוב יותר את מנגנוני הפיקוח הפיננסיים שלה שנוונו עם השנים ולאור מדיניות פיוס חמאס. בנייה של כלכלה יצרנית בעזה, במקום כלכלת כספי התמיכה בטרור, עשויה בתורה לשרת את תהליך הדה-רדיקליזציה.

התמקדות וריכוז המאמצים בשכונות שיקום מוגדרות יגביר את סיכויי ההצלחה ויבנה את היכולת להתרחבות הדרגתית. אזורי שיקום מוצלחים יקרינו לא רק על ביטחונם העצמי של חמאס ברצועה. ייתכן כי שגשוג מקומי, מותנה בדה-רדיקליזציה שיטתית, יקרין גם על המאויים של האוכלוסייה באיו"ש, וישמש מנוף-לחץ לתיקון מאפייני השחיתות ההסטה והתמיכה בטרור שם.

להוציא את הפוליטיקה מהמשוואה

לכל ברור כי סוגיית "היום שאחרי" תקועה במישור הפוליטי. האגף הימני בקואליציה מסרב לדון ב"יום שאחרי" שכן חזונו אינו שלטון עצמי פלסטיני אלא התיישבות ברצועה. אך האסטרטגיה הישראלית אינה קשורה בדיון על ארץ-ישראל השלמה. כל עוד אף אחד אינו מניח כי שני מיליון תושבי הרצועה יעלמו, הדיון על שיקום חייהם עומד בפני עצמו. מאז מלחמת ששת הימים העדיפה מדינת ישראל מנגנוני שליטה אזרחיים עצמאיים ככל הניתן לאוכלוסייה הפלסטינית. גם לפני הקמת הרשות הפלסטינית כיהנו ראשי-ערים פלסטיניים ותפקדו מנגנוני חיים אזרחיים. מבצע חומת מגן התאפשר רק כי צה"ל הבטיח כי לא תמוטט הרשות הפלסטינית כמנגנון אזרחי. גם היום ייצוב רצועת עזה כמרחב אזרחי בטוח ומתפקד הוא תנאי לכל חזון פוליטי, התיישבות או התנתקות, שכולל את חזרת אזרחי ישראל לחבל הנגב המערבי בבטחה.

מדינת ישראל שגשגה שנים תוך שהיא נמנעת מלהכריע בשאלות יסוד בחזונה המדיני-חברתי. חלחול המושג "הכרעה" מהמישור הצבאי לתרבות הפוליטית הישראלית יצר שיתוק הרסני. לשיתוק הזה היה תפקיד במשבר שהביא אותנו למלחמה, וכעת יש לו תפקיד הרסני בדשדוש הנוכחי.

סיכום

היה זה אבסורד לחשוב במשך שנים שבכוחנו לשנות את כוונות ארגוני הטרור, כלומר להרתיעם, מבלי להכריע את כוחם הצבאי. אנו משלמים היום על הטעות הזו. חיוני שלא נדבוק כעת בתמונת-הראי של שגיאה זו - אסטרטגיה של הבסה מדינית תוך דבקות עיקשת באמצעים צבאיים בלבד.

שיקום עזה, ככל שצמד המילים עשוי לצרום לאוזן הישראלית של אחרי מתקפת אוקטובר, יכול וצריך להיות הנשק הישראלי האולטימטיבי נגד חמאס. במלחמות נהוג כי שלב ראשון במערכה נועד להכין את התנאים למערכה הבאה. במלחמה הזו התמרון הקרקעי לא טיהר את עזה התת-קרקעית ואת שלטון חמאס, אך הוא יצר ויכול להמשיך ליצור את התנאים למערכה הבאה. מערכה זו צריכה להיות מוקדשת לייצוב ולשיקום זוחל של הרצועה. עקב בצד אגודל – צה"ל יבטיח את הרחקת איום חמאס וקואליציית השיקום תיצור אלטרנטיבה אטרקטיבית יותר בשטחים המוגנים. הזמן יתהפך לרעת חמאס, הלחץ יעבור אליו, ישראל תפסיק להיראות כנוהגת במלחמה נקמנית ותתחיל לשרת את האינטרסים ארוכי הטווח שלה. מעל הכל, עסקת חטופים מהירה תחזור להיות אינטרס קיומי של חמאס.

תא"ל (מיל") ערן אורטל השתחרר לאחרונה משירותו הצבאי כמפקד מרכז דדו לחשיבה צבאית רב-תחומית. ספרו המלחמה שלפני (משרד הביטחון, 2022) עסק בצורך של צה"ל להשתנות, לאמץ גישות לחימה חדשניות, ולחדש גישת מלחמה מכריעה.